

Een toneel - stuk - analyseren?

1 september 1984

Auteur: Ronald Soetaert

Volume: 14

Nummer: 4

Pagina's: 41-50

Documenten

- [vonk_jrg14_039.pdf](#)

een toneel stuk analyseren het volgend artikel werd geschreven op uitnodiging het themanummer over literatuuronderwijs bleek nog geen rubriek toneel te hebben aangezien ik mij daar vorig schooljaar nogal mee bezig gehouden heb bied ik u een verslag aan van work in progress samen met enkele collega's heb ik gewerkt aan opdrachten en vragen bij het toneelstuk groenten uit balen van walter van den broeck wat volgt is daar een verslag van het zou comfortabel zijn als de leraar nederlands zomaar kon beginnen aan het literatuuronderwijs maar er zijn heel wat ongemakken de plaats van de literatuur in onze maatschappij literatuur op school cursorisch lezen en leesplezier toneel voor de leerlingen groenten uit balen als cursorisch lezen literatuuronderwijs is niet vanzelfsprekend vaak is de motivering om een toneelstuk of een roman ik zwijg zedig over poëzie te analyseren ver te zoeken en dat betekent dat voor die lessen motiverende momenten moeten gezocht worden welke gevaren bedreigen de lessen cursorisch lezen 1 analyse van lessen en opdrachten brengen een reeks kwalen aan het licht de verplichte lectuur de duur van de lessen de gedetailleerde opdrachten die er vaak voor zorgen dat de uitverkoren schrijvers het daarna verkorven hebben in de reeks cursorisch lezen van uitgeverij manteau verscheen reeds vroeger een werkschrift 2 over groenten uit balen hoewel dit boekje hier en daar enkele interessante suggesties bevat valt toch vooral die typische schoolse vragen stellerij op soms vraag je je of of men nog wel weet wat te vragen briefschrijven is een belangrijke activiteit in het stuk welk cijfer noemt het correct aantal brieven o drie vier vijf hoeveel referendums worden er in het stuk besproken o twee drie vier hoeveel dokters worden er geraadpleegd om germaines zwangerschap vast te stellen o twee drie vier de vragensteller schijnt ervan uit te gaan dat hij ook nog reclame voor het stuk moet maken om de aandacht van het publiek te wekken en de crisisfeer op de scene mogelijk te maken doseert wvdb de toneelstof perfect vonk 1984 14de jg nr 4 41 perfect mogen wij daar zelf over beslissen nadat we bekeken hebben hoe wvdb dat doet opvallend is ook hoeveel vragen reeds antwoorden bevatten de leerling moet dan maar verklaren motiveren of aantonen wat de vragensteller al weet het antwoord is versiering het buitengebeuren wordt ons bekendgemaakt door het verhaal van een personage het bodeverhaal in het klassiek toneel vul in welke twee geschiedenissen ons worden verteld in plaats van interessante

vragen op te roepen hoe komen we te weten wat buiten de huiskamer gebeurt welke midde len kan je als regisseur gebruiken als je het stuk zou verfilmen wordt veel te veel ondervraagd twee geschiedenissen cursorisch lezen als verhoor als iemand mij een vraag stelt heb ik graag dat mijn antwoord au serieux genomen wordt dat mijn antwoord dient om een redenering op te bouwen het blijft belangrijk in t oog te houden dat er steeds een gevaar bestaat dat een boek stuk geanalyseerd wordt men zou hieruit kunnen besluiten dat elke reflectie op literatuur het leesplezier vergalt kan het anders nou ja we hebben geen andere keuze als we de aandacht voor literatuur levendig willen houden dan moeten we steeds op zoek gaan naar methodes om literatuur te onderwijzen en toch het leesplezier te stimuleren dit project is zo n poging de goede bedoelingen komen hier op neer wij maken een vragen en opdrachtenpakket vanuit een laboratoriumsituatie en laten ons daarbij beïnvloeden door inzichten uit de didactiek de literatuur en de literatuurwetenschap dit pakket is voor de leraar bestemd 3 hij selecteert wat hem aanspreekt we zitten op dit moment in een eerste fase het pakket is voorlopig klaar en werd getest 4 leraren en leerlingen kwamen met hun kritiek en wij sleutelden verder aan het ideale pakket neen geen bijbel geen wettekst maar een reeks voorstellen een eerste reeks confrontaties zijn achter de rug een eerste reeks ideeën wil ik in dit artikel samenbrengen waarom analyseren stel dat een leerling een modern toneelstuk gezien heeft en verbijsterd verontwaardigd buiten komt hoe kan een leraar uitleggen wat er gaande is ik ga er even van uit dat het toneelstuk goed was wat in vlaanderen wel een uitzondering is het zal ondertussen duidelijk zijn dat er voor de leraar geen definitie van kunst ter beschikking staat die zomaar als een deus ex machina kan worden binnengehaald om de 42 lastige leerlingen te overtuigen wat men echter wel kan doen in het onderwijs is de conventie van de kunst aanle ren in het geval van het toneel zou men dan moeten tonen hoe een toneelstuk gemaakt werd en hoe in modern toneel aan dat maakwerk gesleuteld wordt naar het toneel gaan is dus meer dan een verhaaltje gaan bekijken wie de draad wil opnemen moet op z n minst iets van de conventie van het medium kennen het is de taak van het literatuuronderwijs om leerlingen dat te leren niet om van hen conventionele toeschouwers te maken maar om hun te leren met de conventie te spelen om hun ver draagzaamheid tegenover minder traditioneel toneel of film tv poezie te vergroten om hun nieuwsgierigheid te prikkelen om de kloof tussen kunstenaar en publiek te verkleinen daarom moet goed literatuuronderwijs ook nadenken over waar het naar toe wil als men iets analyseert moet die analyse tot iets dienen niet l analyse pour l analyse hoe analyseren het lijkt me belangrijk dat men niet te veel doelstellingen wil realiseren aan de hand van een tekst in de vragen en opdrachtenreeks werd wel een ruim aanbod samengebracht met de suggestie dat de leraar een keuze maakt zodat zijn leerlingen geen indigestie krijgen van de tekst niet balen van groenten uit balen toch werd er reeds aan een zekere spreiding gedacht tijdens de verde ling van de opdrachten ruimte tijd en personages in het eerste bedrijf humor in het tweede bedrijf spanning in het derde bedrijf het wereldbeeld in het vierde bedrijf er zijn uiteraard mogelijkheden om aspecten van het ene bedrijf naar het andere over te dragen vooral wat de studie van personages en het wereldbeeld betreft is het zelfs nodig om de evolutie

in de verschillende bedrijven te bekijken het is niet de bedoeling in dit artikel de volledige vragenlijst te publiceren maar wel enkele voorbeelden als illustratie te geven aangezien we met een toneeltekst te maken hebben moet de lektuur en de analyse opvoeringsgericht geïnspireerd zijn het is de bedoeling de leerlingen bewust te maken van de moeilijkheden en mogelijkheden van een toneelopvoering in een aantal opdrachten wordt dan ook geprobeerd de analyse van het stuk te combineren met deze problematiek en verder te combineren met andere media bijvoorbeeld in verband met de analyse van de ruimte enkele voorbeelden hoe deelt de auteur mee waar de handeling zich precies voltrekt 43 via deze vraag kan de leerkracht de toneeltechnische begrippen hoofdtekst en neventekst aanbrengen kun je uit het interieur al min of meer afleiden wat voor soort mensen die debruyckers eigenlijk zijn zowel uit de hoofdtekst als uit de neventekst blijkt dat het gebeuren niet beperkt blijft tot wat er zich in de huiskamer afspeelt zijn er nog andere plaatsen die ter sprake komen via deze vraag de toneeltechnische term offstage waarom wonen de debruyckers in dat krot in balen wezel en niet in mot hoe reageren de leden van het gezin op hun woonsituatie verder kan de studie van de ruimte gecombineerd worden met het zoeken naar regie suggesties i v m het decor dat kan uitgebreid worden met vragen als welke krant of tijdschrift ligt er op tafel welke meubels zet je in de woonkamer welke schilderijen hangen aan de muur ook de bespreking van de personages kan opvoeringsgericht hoe zijn ze gekleed wat vertelt hun uiterlijk over hun leven suggereer acteurs voor de verschillende rollen wat de werkvorm betreft ligt het hier voor de hand de verschillende relaties te laten onderzoeken door verschillende werkgroepen verder is het mogelijk om via creatieve opdrachten de regie en de interpretatie centraal te stellen en tegelijkertijd ook andere vaardigheden aan bod te laten komen verbale expressie taalbeschuiving schrijfvaardigheid met de inzichten uit de analyse kan ook gespeeld worden bijvoorbeeld de scene waarin germaine vertelt dat zij zwanger is herschrijf herspeel het gegeven in andere omstandigheden stel je voor dat germaine de dochter van rijke middenstanders is het type ouders van luc of de dochter uit een intellectueel milieu speel dus dezelfde scene de dochter komt thuis met het bericht voor vader dat zij zwanger is speel de scene die zich afspeelt bij luc thuis als hij met het bericht komt over de zwangerschap van germaine stel je dezelfde scene voor in het milieu van de debruyckers en speel dat hun zoon thuis komt met het bericht dat hij ofwel een rijk meisje ofwel een arm meisje zwanger gemaakt heeft de twee interpretaties kunnen vergeleken worden de leerkracht kan vragen speciale aandacht te schenken aan een of 44 meer van de volgende elementen de taal van de personages en of dialect de taalregisters volgens het milieu de boodschap de opbouw van de spanning technieken om de aandacht van het publiek te trekken ik weet wel dat het niet de bedoeling is leerlingen op te leiden tot regisseur of acteur maar tijdens de proeflessen viel op hoe enthousiast leerlingen reageerden op de mogelijkheid iets te kunnen spelen hoewel ik er toch ook voor pleit niemand te verplichten als acteur op te treden het werd reeds als doelstelling vermeld tv en radio en film zouden bij de bespreking van een toneelstuk aan bod moeten komen het ligt voor de hand verschillen en gelijkenissen tussen de media of te tasten bij de analyse van de humor bijvoorbeeld kan

men nagaan hoe het publiek anders reageert op humor in de bioscoop op televisie het bekende ingeblikte gelach in de schouwburg opvoering gericht humor bestuderen betekent dat men bepaalde scènes kan leren voorlezen of acteren met accenten op het humoristische of het tragische overaccentuering van een van de twee kan een opvoering doen mislukken via andere media kan men de spanning bestuderen hoe spanning tot stand komt kan via tv feuilletons films strips romans onderzocht worden kortom via alles waar leerlingen zelf voorbeelden voor kunnen vinden materiaal dat ze zelf kunnen kiezen en dat geen weerstand oproept maar wel eens op een andere manier bekeken mag worden zo kan men er steeds naar streven iets technisch aan te leren via materiaal dat leerlingen zelf al boeiend vinden om dan die inzichten toe te passen op materiaal dat de leraar in de klas aanbod wil laten komen iedereen stelt vast dat leerlingen een ruime tv en filmervaring hebben het wordt tijd dat men daar iets mee doet de leerlingen krijgen daarom de opdracht gedurende een korte tijd uit verschillende feuilletons of films of u vult maar in spannende momenten te noteren de leraar brengt die momenten samen en praat erover in de klas het is de bedoeling die verschillende truucs om spanning te creëren te bestuderen en in een soort raster te plaatsen als leerlingen niet voor alle truucs een voorbeeld vinden dan kan de leraar zelf voorbeelden tonen of navertellen een scène uit een film bijvoorbeeld waarin hij praktisch toont wat theoretisch een naam krijgt om enkele middelen te vermelden voorgevoelens creëren vooruitwijzen en terugverwijzen vertragingen kennisvoorsprong en kennisachterstand zo leren leerlingen reflecteren op hun ontspanning hun teksten komen in de klas hun antwoorden worden aan de riex genomen dat is toch iets anders dan die typische cursorisch lezen opdracht spanning wordt dus en zo bereikt ga dat na in het derde bedrijf 45 een voorbeeld uit het project na de lektuur van het tweede bedrijf wordt de leerlingen gevraagd welke vragen zij zich stellen in verband met het verloop van het verhaal ofwel reconstrueren zij de vragen die zij zich stelden als ze eventueel het stuk al volledig gelezen hebben rond welke vragen draait de afloop van het tweede bedrijf rangschik de vragen volgens je eigen nieuwsgierigheid naar het antwoord maak dus een soort hitparade van vragen waarop je een antwoord wilt vragen die de auteur opgeroepen heeft lees het derde bedrijf en bekijk welke problemen van den Broeck daar behandelt beantwoordt hij de vragen die je zelf gesteld had volgt hij in het bedrijf jouw rangorde hoe begint hij de eerste scène voor de leraar werd daarbij genoteerd de toeschouwer stelt zich verschillende vragen over de afloop door te vergelijken met wat leerlingen al gezien film tv toneel of gelezen hebben kan men de soorten vragen analyseren die men zich stelt over de afloop van een verhaal de volgende indeling blijkt handig te zijn wat zal er gebeuren hoe zal het gebeuren hoe zal men reageren wat gebeurt er eigenlijk de volgorde in de vraagstelling toont dat de vragen inderdaad complexer kunnen worden bijvoorbeeld de vraag of Germaine zwanger is of niet kan beantwoord worden met een simpel ja of neen maar daarmee is de spanning niet weggenomen er dringen zich nieuwe vragen op zal zij het zeggen aan haar ouders zal zij het zeggen aan Luc hoe zal men reageren enz daarbij komen dan de reacties op de zwangerschap van Germaine wat gebeurt er eigenlijk als leerlingen geconfronteerd worden met modern theater of moderne film stellen zij zich vaak de

vraag wat ge beurt daar eigenlijk het literatuuronderwijs moet daar een antwoord op geven onder andere door te kijken hoe de auteur te werk gaat zoals in de wetenschappen gaan de moderne kunsten de basiselementen van hun taal na enkele vragen in dit verband over spanning bekijk in het begin van het derde bedrijf de sfeer die de auteur op bouwt via dialogen en neventekst hoe legt hij klemtonen om die sfeer in het begin te creëren 46 hoe zou je als regisseur bepaalde klemtonen kunnen leggen om die sfeer te creëren decor geluid belichting kledij welke middelen gebruikt de auteur om het wachten op een antwoord spannend te houden bekijk eens aandachtig de eerste scene tot en met de binnenkomst van Germaine en haar moeder welke middelen worden gebruikt om de spanning te doen groeien die middelen werden dus reeds eerder gezien via andere opdrachten leerlingen worden verdraagzamer en nieuwsgieriger tegenover experimenten als ze ondervonden hebben dat er met vormen gespeeld wordt zo wordt het ook gemakkelijker om buiten het realisme te gaan het wordt duidelijk dat er met spanning ruimte kan worden gespeeld zeker als leerlingen zelf met die begrippen leren spelen zowel intellectueel als praktisch een leraar die verder wil werken rond toneel zou in een later stadium een fragment uit een absurd teater kunnen laten lezen bijvoorbeeld uit wachten op Godot waarin spanning op een heel andere manier gebruikt wordt dat een toneelstuk maakwerk is is een inzicht dat zeker kan gebruikt worden bij de analyse van het wereldbeeld dat uit het stuk spreekt een inventaris van de problemen staking werkgelegenheid milieuvervuiling abortus geeft de kans tot een confrontatie van de leerlingen met een aantal hete hangijzers uit de actualiteit ook hier kan de vraagstelling zekerheden nuanceren milieu de milieuvervuiling kan men de fabriek in dit verband verplichtingen opleggen wat gebeurt er als de fabriek weigert en zich elders vestigt wat is er belangrijker een goede gezondheid of werkgelegenheid waar kiezen de mensen voor is er sprake van een echte keuze krijgen groeperingen die zich inzetten voor een beter milieu de steun van het volk waarom wel waarom niet abortus wat vind je van de verschillende standpunten inventariseer de argumenten en voeg er je eigen argumenten aan toe mag abortus in bepaalde omstandigheden mag abortus altijd mag het individu daar zelf over beslissen is een vrouw baas in eigen buik of heeft de staat daar ook iets over te zeggen en de kerk en de dokter een inventaris van de mogelijkheden om het wereldbeeld uit te drukken verloop van het verhaal uitspraken van de personages de brieven geeft ook de kans tot een confrontatie met het medium teater de leraar die verder werkt rond toneel kan een fragment uit een toneelstuk van Brecht lezen heel wat discussiepunten over het geëngageerd teater komen in het episch teater bijzonder scherp aan bod bijvoorbeeld de rol van een episch verteller bij Brecht en de functie van de brief aan Boudewijn bij Van den Broeck 47 het waardeoordeel behalve enkele technische aspecten enkele structurele kenmerken en een confrontatie met de thema's is het zeker ook belangrijk de leerlingen bewust te maken van de argumenten die zij gebruiken om iets goed of af te keuren op de vraag is deze analyse een antwoord maar wat zal men lezen of gaan bekijken en waarom het lezen van recensies zou daar een antwoord op kunnen zijn het is dan wel van groot belang dat leerlingen inzicht krijgen in het herkennen van het waarom van een oordeel in de behandeling van het toneelstuk

zouden de verschillende aspecten waarop een argumentatie gebaseerd kan worden aan bod moeten komen. Het is mooi onderscheidt een zestal mogelijke aspecten: realistische, emotivistische, morele, structurele, vernieuwingsargumenten. Na de lectuur van het toneelstuk zou men de leerlingen een recensie kunnen laten schrijven of een recensie van het stuk laten analyseren of een recensie over een ander stuk laten lezen en bestuderen. Gebruikte argumenten kunnen dan gewikt en gewogen worden. Het zou ook de taak van het literatuuronderwijs moeten zijn leerlingen bewust te maken van hun argumenten pro of contra of zij daardoor hun argumentatie grondig zullen wijzigen of zij daardoor plots hun smaak zullen veranderen. Het is weer een andere zaak door de lessen zo boeiend mogelijk te maken. We kunnen we toch pogen om tenminste geen blijvende allergie te verspreiden. Leesplezier: leesplezier is het eerste wat leerlingen van teksten eisen. Dat doet ongeveer iedereen wel. Het hangt er dus van af hoe je dat plezier definieert. Als we er na een lessenreeks in slagen hen van het belang van reflectie op lezen te overtuigen hen te leren inzien dat analyse het plezier niet in de weg staat. Wordt het misschien wel plezierig te analyseren en te lezen daarmee staat of valt het literatuuronderwijs. Literatuur is een conventionele manier om met de realiteit om te gaan. Enkele eeuwen beschaving zijn daarin geïnvesteerd. Teksten geven commentaar op de realiteit maar geven ook commentaar op andere teksten. Putten schrijvers hun vernieuwingsdrang uit de drang om de realiteit intenser weer te geven of komt die vernieuwingsdrang door een drang om te reageren op andere teksten. Voor het onderwijs is literatuur eerst en vooral een middel om leerlingen te confronteren met de realiteit, het leven. Maar in de literatuur leidt die confrontatie een eigen leven. Wie nu literatuur alleen maar als illustratie van een thema gaat behandelen schaft zo het inzicht of in de moderne literatuur nu er kruistochten geweest zijn om in het moedertaalonderwijs het leesplezier in te oog te houden, om opvoeding tot autonomie op te oog te hebben, om normaal functioneel te werken, om via taalgebruik en taalbeschouwing aan een taalvisie te werken. Een voor een boeiende standpunten trouwens wordt het weer tijd om het literatuuronderwijs eventueel binnen een onderwijs in cultuur te gaan verdedigen. 5 de didactische principes beïnvloeden dan de aanpak literatuur mag best een vak zijn. Je kan leerlingen confronteren met allerlei moderne teksten of toneelstukken of films maar wie de conventie niet kent trekt de wenkbrauwen op. Niet dat lezers of toeschouwers hun wenkbrauwen niet zouden mogen fronsen maar ze zouden wel moeten zien wat er gaande is. Dat leren zien is de taak van het literatuuronderwijs. De leerlingen zien dan wel wat ze er mee doen. Ronald Soetaert, Dienst Methodiek, Nederlands Rijksuniversiteit Gent, Blandijnberg 2, 9000 Gent. Noten: 1. Ik verwerk hier kort de gegevens uit de licentieverhandeling van de Neys cursorische lectuur in het h.s.o. Determinatiejaren '84-85, 1984 waarin een enquête opgenomen werd over de wensen en verwachtingen in v.m. cursorische lectuur. 2. Cursorisch lezen, w. van den Broeck, Groenten van Balen, tekstuitgave en werkschrift door Jef van Meensel, Manteau, 1981. 3. Het pakket zal in februari 1985 gepubliceerd worden als een i.c.l. mededeling Interfacultair Centrum voor de Lerarenopleiding, r.u.g. Baertsoenkaai 4, 9000 Gent. Het werkdocument bestaat op dit moment uit een analyse van het stuk. De vraagstelling is voor de leerling opgesteld maar de brochure is wel aan de leraar

gericht omdat wij er van uitgaan dat hij een keuze maakt uit de opdrachten het is de bedoeling dat de leerling een gewone editie gebruikt geen typisch cursorisch lezen boekje dus naast de analyse van het stuk bevat het pakket een inventaris over mogelijke manieren om een toneelstuk in de klas te brengen en een reeks bijlagen waarin specifieke problemen behandeld worden bijvoorbeeld een jaarplan over vlaamse 49 literatuur waarin groenten uit balen een plaats krijgt suggesties in v m verbale expressie 4 die test bestond erin dat een aantal leraren de methode gebruikt hebben en dan hun bedenkingen bij de vraagstelling en aanpak ge maakt hebben zodat wij in staat waren de laboratoriumsituatie te corrigeren met praktijkervaring in het laatste hoofdstuk van naar verhandeling zie hierboven heeft d neyts een volledige lessenreeks gevolgd op het k a vos kenslaan bij de beer j m marchand haar verslag bevat een gedetailleerd relaas van de aanpak van de leraar en de reactie van de leerlingen een enquête vd5r de lessen en na de lessen een gesprek met enkele leerlingen over de reacties op de cursorische lectuur 5 aangezien ik dit artikel beschouw als een kennismaking met een project heb ik de bibliografie maar volledig weggelaten ik verwijs de geïnteresseerde lezer hiervoor naar de i c l publicatie 50